

Venäläisyys tilassa

On yksi tekijä joka määrää historiamme kulkua, joka kulkee punaisena lankana läpi koko historiamme, joka sisältää niin sanoakseni sen koko filosofian, joka ilmenee yhteiskunnallisen elämän kaikkina aikakausina ja määrää sen luonteen, joka on samalla sekä poliittisen suuruutemme olennainen osatekijä että todellinen syy henkiseen voimattomuuteemme: se on maantieteellinen todellisuus. (Pjotr Tšaadajev)

Tila on keskeinen kategoria venäläisessä kulttuurissa ja ajattelussa. Se ei liity vain maantieteelliseen tilaan, vaan se on tärkeä symbolinen elementti venäläisessä kansallisessa identiteetissä, rakentuipa se ylhäältä valtiosta käsin tai orgaanisesti ruohonjuuritasolla. Venäläisyyttä on perinteisesti luonnehdittu tilallisin ominaisuuksin ja identiteettiä etsitty tilan kautta, mistä on todisteita kaikilla yhteiskunnan ja kulttuurin alueilla.

Tšaadajevista alkaen venäläisessä ajattelussa on toistettu väitettä, että tila on venäläisyyttä hallitseva kategoria. Ajatusta ovat kehelleet niin filosofit kuin kulttuurintutkijatkin. Väittämän mukaan tilaan samaistuminen olisi venäläiselle ominaisempaa kuin identifioituminen aikaan. Tila voittaa ajan, se nielaisee historian. Väite nostaa joukon perustavanlaatuisia kysymyksiä: Miten tila muokkaa venäläistä tietoisuutta? Miten tilaa käytetään vertauskuvana sille, mitä

pidetään perusvenäläisyytenä? Missä ja miten se ilmenee? Merkitseekö tilan ylivalta kykyä olla läsnä tässä ja nyt, vai kenties sitä, että historian ja nykypäivän suhdetta ei nähdä, tai että tulevaisuus rakennetaan enemmän utopioille kuin realiteeteille? Toimivatko maantieteelliset siirtymät symbolisena karttana historian muutoksille?

Vastauksia voi etsiä niistä tilaan ja territorioon liitetyistä mielikuvista, jotka on lähtökohtaisina oletuksina kirjoitettu sisään kulttuuriin. Yksin venäjän kielessä on tilallisia käsitteitä (esim. *prostor*; *volja*), joissa fyysisen tilan avaruus yhdistyy venäläisen sielun rajattomuuteen (*širokaja duša*). Niin venäläisen tilan joka suuntaan avautuvaan aukeuteen kuin venäläiseen laveaan ja vapaudenkaipuussaan pitelemättömään sieluun viitataan käsittein, joiden yhteydessä korostetaan, ettei niille löydy käänösvastaineita muista kielistä.

Kuten Tšaadajev-sitaatistakin käy ilmi, maantieteellisen tilan ja valtion suuruus, joka on aina ollut kansallinen ylpeyden aihe, on sekä voimavara että kehityksen este. Se ei ole vain määrällisesti suuri, vaan laadullisesti hahmoton ja ristiriitainen. Se tarjoaa loputtomasti mahdollisuuksia, mutta sitä on vaikea hallita ulkoisesti ja sisäisesti. Epämääräisyydessään ja rajattomuudessaan se antaa anteeksi, mutta synnyttää sisäistä turvattomuutta ja jatkuvaa ahdistuksenkaltaista kaipuuta (*toska*) tai taipu-

musta hurjapäisyyteen (*udal'*). Paradoksaalisesti venäläiseen kulttuuriin liitetään tilan tajun puute, hämähä etäisyyksien, paikan ja rajojen taju, jotka ovat osittain seurausta luonnonolosuhteista, käsittämättömistä etäisyyksistä ja luonnollisten rajojen puuttumisesta. Nämä fyysisen tilan assosiaatiot ”sielun maantieteeseen” todistavat, että fyysisellä tilalla on venäläisessä kulttuurissa lähes aina symbolinen merkitys. Kun puhutaan ”kansallisesta luonteesta” puhutaan väistämättä stereotyyppioista tai kansallisista ihanteista. Ihanteet muuttuvat ja paljastuvat usein vastakuviensa kautta, koska jälkimmäisten määrittelyminen on helpompaa.

Vastauksia tilan merkitystä koskeviin kysymyksiin on kartoitettu myös kirjallisuudessa ja sen tutkimuksessa. Tila ei ole pelkkä tapahtumien tausta, vaan itse tilasta, sen representaatioista, merkityksistä ja funktioista, on jo aikaa sitten tullut keskeisiä teemoja kirjallisuudentutkimuksessa. Lähestymistapoja on poststrukturalistisesta ja semioottisesta postkolonialistiseen tai ekokriittisyydestä geokriittisyyteen. Venäläinen kirjallisuus tarjoaa materiaalia tekstin ja tilan suhteiden tarkasteluun. Kansallista identiteettiä tai Venäjän ideaa on jäljitetty maantieteestä ja sen vertauskuvallisista merkityksistä, todellisia ja symbolisia rajoja on hahmoteltu Radištševista ja Gogolista lähtien. Kysymys on saanut uutta merkitystä Neuvostoliiton kaatumisen jälkeen. Kirjallisuus on yksi alueista, missä jälkineuvostoliittolaisen venäläisyyden pohdinta puetaan usein tilallisten vertauskuvien muotoon.

Benedict Andersonin mukaan Venäjän ”virallinen kansalaisuus” kehittyi 1830-luvulla välineeksi, jolla Romanovien dynastia hallitsi kansalaisiaan. Tuloksena syntyi valtiostaan ylpeä venäläinen imperiaalinen kansallinen tietoisuus. Suurvaltaidentiteettiä vahvisti keskusjohtoinen neuvostovalta, joka määritteli ja istutti neuvostoidentiteetin kansalaisiinsa taas kerran ylhäältä käsin. Venäjän federaatio on edelleen valtava maa, eikä suurvaltaidentiteettiä voi hetkessä kitkeä kansallisesta tietoisuudesta. Mutta on myös niitä, joiden mielestä imperiumiin samautuminen estää keskustelun terveestä kansallisesta identiteetistä.

Mitä on nykyvenäläinen tilallinen identiteetti ilman sen entisiä puskurialueita, imperiumin periferioita? Kuka on venäläinen? Missä ovat Venäjän maantieteelliset ja symboliset rajat? Näitä teemoja ovat käsitelleet nykyvenäläisessä fiktiossa esimerkiksi Ljudmila Ulitskaja ja Natalja Kljutšarjova. Venäläisessä maisemassa kulkee juna, joka ei symboloi valtakunnan asemaa kehityksen eturintamassa. Se ei vauhdillaan saa muita kansoja väistymään tieltään. Sen tehtävä on toinen. Venäläisen vaellusromaanin päähenkilö etsii itseään ja aikaansa tilassa kääntymällä ulospäin. Täysi junavaunu on äärettömän maantieteellisen tilan äärimmäinen vastakohta, se on rajatun olemisen rajattu paikka, jossa kanssamatkustaja tulee iholle. Hänen tarinansa on pakko kuulla. Nyky-Venäjän kuva muodostuu näistä kohtaamisista, joista toiset vahvistavat stereotyyppioita, toiset rikkovat niitä. Tärkeintä on, että ”venäläisyydelle” ei aseteta ennalta määrättyjä rajoja. Se sirpaloituu ja fragmenteilla on vapaus löytää paikkansa. Ei ole enää sellaista Venäjän karttaa, jota yhdistäisi tietty etninen, ideologinen tai muu poissulkeva ominaisuus. Venäjän idean ja oman identiteetin etsintä alkaa matkasta valtakunnan periferioihin, joissa voi saada kokemuksen autenttisesta olemisesta ja monenlaiset ”venäläiset” sisäänsä sulkevasta yhteisöllisyydestä. Nämä tarinat purkavat monella tavalla myös tilaan liittyviä arkkityypisiä käsityksiä esimerkiksi yhden keskuksen mallista ja periferian kulttuurisesta merkityksettömyydestä.

M a i j a K ö n ö n e n

Kirjoittaja on venäläisen kulttuurin tutkimuksen professori Itä-Suomen yliopistossa.